

نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال هشتم، شماره بیست و هشتم، بهار ۱۳۹۶

شاپا چاپی: ۵۲۲۹-۲۲۲۸، شاپا الکترونیکی: ۳۸۴۵-۲۴۷۶

دریافت: ۱۳۹۵/۹/۲ - پذیرش: ۱۳۹۶/۲/۱۴

<http://jupm.miau.ac.ir/>

صص ۱۷۱-۱۸۶

تحلیل استراتژی‌های توسعه شهر ایلام با استفاده از مدل AHP

عظیم علیشانی: مربی و عضو هیئت علمی گروه جغرافیا، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

بیراز کریمی: مدرس گروه شهرسازی، واحد صفاشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، صفاشهر، ایران*

چکیده

استراتژی‌های توسعه شهر از دیدگاه‌های جدید و تاثیرگذار در بهبود روند برنامه ریزی شهر است. هدف پژوهش تعیین استراتژی‌های توسعه شهری ایلام و اولویت بندی آنها با استفاده از مدل AHP است. پژوهش حاضر با ماهیت کاربردی و روش تحقیق ترکیبی (پیمایش و توصیفی - تحلیلی) به تعیین استراتژی‌های توسعه شهری ایلام می‌پردازد. در این پژوهش ابتدا ۶ استراتژی اصلی، ساماندهی فضایی، تقویت اقتصاد شهری، زیست پذیری اجتماعی، دسترسی پایدار، محیط زیست و حکمروایی خوب شهر، به همراه استراتژی‌های فرعی بر اساس درخت سلسله مراتبی ترسیم گردید و پس از تهیه پرسشنامه از متخصصان و مدیران شهری خواسته شد تا بر اساس مقایسه زوجی اولویت‌ها را مشخص سازند. در کل نتایج حاصل از تلفیق معیارها و زیر معیارها نشان می‌دهد که کسب درآمدهای پایدار با میانگین وزنی ۰/۳۶۵ اولویت اول، کاهش آلودگی هوا با امتیاز ۰/۳۳۶ دارای اولویت دوم، عدالت فضایی با ضریب اهمیت ۰/۳ اولویت سوم و در راستای دسترسی پایدار شهر، ارتقاء حمل و نقل عمومی با میانگین وزنی ۰/۲۹۸ در اولویت چهارم برنامه ریزی قرار داشته و اولویت پنجم برنامه ریزی نیز تدوین چشم انداز با امتیاز ۰/۲۸۴ است و بسترسازی تعاملات اجتماعی در اولویت آخر برنامه ریزی قرار گرفته است.

واژه‌های کلیدی: استراتژی‌های توسعه شهر، تحلیل سلسله مراتبی، ایلام

این تحقیق با استفاده از اعتبارات دانشگاه پیام نور انجام شده است.

۱- مقدمه

۱-۱- طرح مسأله

شهرها به سرعت در حال رشد هستند. طبق برآوردها، تا سال ۲۳۰۳ میلادی، دو میلیارد نفر به جمعیت مناطق شهری افزوده خواهد شد (اشرفی، ۱۳۸۰: ۹۰). گرایش به شهر و شهرنشینی، تنها مختص کشورهای خاصی نیست و پدیده فراگیر کشورهای جهان است (رفعیان و شاهین راد، ۱۳۸۷: ۷). تشدید فرایندهای ناپایداری در شهرها، انتظارات و مسئولیت‌های جدیدی را برای مدیران شهری به وجود آورده است. این در حالی است که مدیریت شهرها به دلیل گستردگی و پیچیدگی مجموعه مراکز زیست و فعالیت کلان شهری و تداخل مسئولیت‌ها در فرایندهای مدیریت، برنامه ریزی و اجرا با مشکلات متعددی مواجه هستند (صرافی و تورانیان، ۱۳۸۳: ۶). برای پاسخگویی به شرایط نامطمئن آینده، ناکارآمدی مدیریتی و کاهش زندگی در شهرها، از سال ۱۹۹۹م رویکرد نوینی در ادبیات برنامه ریزی تحت عنوان «استراتژی توسعه شهر» به وجود آمد. از اهداف استراتژی توسعه شهر افزایش رقابت پذیری، کارایی، ارتقای کیفیت سکونت و بهبود مدیریت شهری است. استراتژی توسعه شهری به دنبال بهبود عملکرد شهر بر پایه و اساس پایداری است، و آن را بر مبنای عواملی چون رشد اقتصادی پایدار، بهبود فرصت‌های زندگی، کاهش فقر، ارتقای شرایط محیطی و بهداشت عمومی، بهبود سکونت گاههای غیررسمی و اقشار کم درآمد، مورد بررسی و سنجش قرار می‌دهد (رفعیان و راد، ۱۳۸۷: ۹). در این طرح‌ها با محوریت مدیریت شهری و مشارکت ذی نفعان شهری ابتدا

چشم انداز شهر مشخص شده و سپس استراتژی مورد نظر جهت دستیابی به چشم انداز و توسعه پایدار شهر تدوین می‌گردد. در نهایت این استراتژی‌ها به برنامه‌های اجرایی تبدیل می‌گردند. در حقیقت استراتژی توسعه شهری سند توسعه شهر در تمام ابعاد محسوب می‌شود (Phonmpenh, 2005). با توجه به پیچیدگی و ماهیت پویای شهرها، شناسایی مسایل راهبردی از مهم ترین ضرورت‌ها و پیش نیازها برای کارآمدی فرایند تصمیم گیری است (حق جو، ۱۳۸۳: ۷۷). در حقیقت انتخاب استراتژیک بر مبنای روابط شرایط درونی و فرصت‌های بیرونی در تدوین استراتژی‌های توسعه شهری بسیار مهم است. به دلیل تنوع مسایل و فرصت‌ها به کارگیری روش‌های تصمیم گیری چندمعیاره از جمله فرایند تحلیل سلسله مراتبی در اولویت بندی مسایل و مشکلات برنامه ریزی استراتژیک توسعه شهرها اهمیت زیادی دارد. در واقع برنامه ریزی استراتژیک ابزار کلیدی در رویارویی با معضلات شهری و دستیابی به توسعه پایدار اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی محسوب می‌گردد (مسیحی، ۱۳۸۴: ۱۵). شهرهای کشورهای در حال توسعه از منظر برنامه ریزی شهری با شرایط نامطلوبی مواجه اند؛ به گونه ای که پیترهاال چشم انداز آن را با طرح سوالی چنین توصیف می‌کند که آیا در شهرهای کشورهای در حال توسعه می‌توان به رهیافت‌هایی از برنامه ریزی شهری دست یافت و از طریق آن امید به افزایش درآمد و بهبود شرایط محلی همه شهروندان داشت (Hall, 2004: 2). شهرایلام نیز مانند بسیاری از شهرهای دیگر کشور در چند سال اخیر با رشد جمعیت شهری، روند سریع شهرنشینی، مهاجرت و

استراتژی‌های اصلی و فرعی توسعه شهری شهر ایلام با استفاده از روش تحلیل سلسله مراتبی از اهداف این تحقیق است. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و جامعه آماری نیز نظرات مدیران شهر و متخصصان برنامه ریزی در شهر ایلام است. لذا در این مقاله ضمن تشریح مبانی نظری استراتژی توسعه شهری به تدوین اولویت‌های استراتژی‌های شهر ایلام با استفاده از روش تحلیل سلسله مراتبی پرداخته و در نهایت راه‌های اجرایی در راستای تحقق استراتژی‌های اولویت دار پرداخته می‌شود.

۱-۲ اهمیت و ضرورت

تحولات شهری ایلام در دوره مدرن تحت تاثیر سیاستها، تغییر عملکرد شهر، گسترش مدرنیت و پدید آمدن عناصر سرمایه داری، رشد جمعیت و .. ساختار فضائی شهر در جهت دوقطبی شدن، گسترش حول محورها و میادین جدید، توسعه به سمت غرب و شمال، استقرار کاربریهای بزرگ منطقه ای - شهری، کاهش فضاهای سبز و کشاورزی، تفکیک فضای شمال و جنوب، ادغام روستاها در شهر، پدید آمدن حاشیه نشینی و .. در نهایت عدم انسجام نسبی ساختاری پیش رفته، که به طور کلی نتیجه عدم انعطاف پذیری طرح‌های جامع و تفصیلی تصویب شده در شهر ایلام است و با گذشت بیش از پانزده سال از هزاره سوم هنوز فروش تراکم منبع اصلی تامین کننده هزینه‌های شهر است، ولی این امر با افزایش جمعیت شهر شیراز در طی سال‌های گذشته ضمن گسترش کالبدی، مسائل اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی و مدیریتی فراوانی را به وجود آورده است. بنابراین استفاده از رهیافت‌های نوین

به دنبال آن افزایش نیازهای شهری همچون مسکن، حمل و نقل و خدمات شهری رو به رو بوده است. با تحول در روند شهرنشینی و تغییر در نیازهای شهروندان و اولویت‌های خدمات شهری، طرح‌های توسعه سستی به دلیل ایستایی و عدم انعطاف پذیری، نمی‌توانند جوابگوی مشکلات و نیازهای شهر باشند و در این زمینه نیازمند برنامه ریزی استراتژیک می‌باشند. بنابراین گذار از الگوی برنامه‌های جامع شهری به سمت برنامه ریزی استراتژیک با توجه به خاصیت ترکیبی، انعطاف پذیر بودن و پویایی آن در جهت حل مسائل و مشکلات سازگاری با تحولات آینده ضروری به نظر می‌رسد (سلیمی، ۱۳۸۷: ۳). فرآیند استراتژی توسعه شهری با تکیه بر سرمایه‌های درون جامعه شهری به حل مسائل و مشکلات آن به شیوهای سیستمی و سلسله مراتبی می‌پردازد (Center for urban Development studies, 2001: 12). مسئله اصلی در تدوین استراتژی‌های توسعه پایدار شهر ایلام این است که کدام استراتژی (کالبدی، اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی، حمل و نقل و مدیریتی) دارای اهمیت و اولویت بیشتری بوده و با چه راهبردهایی می‌توان به آن دست یافت؟ در این میان برنامه ریزی استراتژیک به دلیل کارایی و قابلیت از لحاظ انعطاف پذیری، انطباق پذیری، تحول پذیری، جامعیت و پویایی آن می‌تواند ابزار کلیدی مناسبی در رویارویی با معضلات شهری و دستیابی به آینده بهتر (از جنبه‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و زیست محیطی) محسوب شود. بنابراین به دلیل تنوع معیارهای استراتژی توسعه شهری هر گونه تصمیم گیری بایستی بر پایه تصمیم گیری چندمعیاره با رویکرد استراتژیک صورت گیرد. اولویت بندی

استراتژیک جهت کاهش مشکلات شهری و مدیریت بهینه دارای اهمیت فراوانی است.

۳-۱- اهداف

استراتژی توسعه شهری به دنبال بهبود عملکرد شهر بر پایه و اساس پایداری است، و آن را بر مبنای عواملی چون رشد اقتصادی پایدار، بهبود فرصت‌های زندگی، کاهش فقر، ارتقای شرایط محیطی و بهداشت عمومی، بهبود سکونت‌گاه‌های غیررسمی و اقشار کم‌درآمد، مورد بررسی و سنجش قرار می‌دهد (رفعیان و راد، ۱۳۸۷ص ۹) برنامه‌ریزی استراتژیک به دلیل کارایی و قابلیت از لحاظ انعطاف‌پذیری، انطباق-پذیری، تحول‌پذیری، جامعیت و پویایی آن می‌تواند ابزار کلیدی مناسبی در رویارویی با معضلات شهری و دستیابی به آینده‌ای بهتر (از جنبه‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و زیست محیطی) محسوب شود. بنابراین به دلیل تنوع معیارهای استراتژی توسعه شهری (CDS) هر گونه تصمیم‌گیری بایستی بر پایه تصمیم‌گیری چندمعیاره با رویکرد استراتژیک صورت گیرد. از اهداف «استراتژی توسعه شهر» افزایش رقابت‌پذیری، کارایی، ارتقای کیفیت سکونت و بهبود مدیریت شهری است. اولویت‌بندی استراتژی‌های اصلی و فرعی توسعه شهری ایلام با استفاده از روش تحلیل سلسله‌مراتبی از اهداف این تحقیق است.

۴-۱- پیشینه پژوهش

از دهه ۱۹۹۰ تاکنون استراتژی توسعه شهری (CDS) به سرعت در شهرهای مختلف جهان به کار گرفته شده است. شهرهای صنعتی از استراتژی توسعه شهری (CDS) به منظور افزایش رقابت‌پذیری،

زیست‌پذیری، اصلاح و دگرگونی در پیش‌آمدهای مختلف استفاده می‌کنند (حیدری، ۱۳۸۹، ۶۲). در کشورهای در حال توسعه استراتژی توسعه شهری (CDS) با هدف بهبود مدیریت شهری (مانند عدن در کشور یمن) و (صوفیه در کشور بلغارستان) رشد اقتصادی (مانند شانگهای چین) پیشگیری از فقر و اسکان غیر رسمی (مانند دهلی) و جز آن تدوین و اجرا شده است (براتی و سرداری، ۱۳۸۸: ۴۸-۵۸). صرف نظر از بررسی‌ها و مطالعات موردی سازمان ائتلاف شهرها، مرکز سکونتگاه‌های انسانی سازمان ملل متحد نیز تحقیقات متعددی را انجام داده اند، در سال ۲۰۱۳ Tim Moonen, Greg Clark در کتاب شاخصهای تجاری شهرها ضمن تاکید بر اقتصاد شهری به مقایسه ۱۵۰ شهر پرداخته و آنها را رتبه‌بندی نموده است. متأسفانه تاکنون در حوزه CDS در شهرهای ایران به غیر از تألیف چند مقاله پژوهش‌های علمی چندانی صورت نگرفته است در ایران پیشینه CDS به سال ۱۳۸۶ بر می‌گردد که شهرهای انزلی، قزوین و شاهرود از طرف بانک جهانی انتخاب شده‌اند و در این جهت وزارت راه و شهرسازی بر اساس پروژه‌های مشترک با بانک جهانی در حال مطالعه CDS بررسی، امکان‌سنجی و نهادینه کردن و بکارگیری آن در شهرهای کرمانشاه، سنندج، تبریز، ارومیه و بندر عباس است از جمله فعالیت‌های پژوهشی که در ارتباط با CDS در سال‌های اخیر انجام گرفته است می‌توان، امکان‌سنجی اجرای طرح‌های استراتژی توسعه شهری در ایران، و استراتژی توسعه شهری گامی به سوی دستیابی به توسعه پایدار شهری استراتژی توسعه شهری نوشهر.. اشاره کرد. صابری و همکاران در سال ۱۳۹۱ به بررسی اولویت‌بندی

است. جامعه آماری شامل متخصصین برنامه ریزی و مدیریت شهری، دانشگاهی، مهندسان مشاور، شهرداری و راه و شهرسازی است. با طراحی پرسشنامه به روش فرایند تحلیل سلسله مراتبی، از متخصصان شهر ایلام خواسته شده تا به هر کدام از معیارها و زیر معیارها امتیازدهی کرده و ارجحیت هر کدام از معیارها را مشخص سازند. در انتخاب زیرمعیارها، سعی بر آن بوده است که تا حد ممکن از تداخل موضوعی در معیارهای دیگر اجتناب گردد و زیرمعیارهایی انتخاب شوند که گویای وضعیت معیار مرتبط با آن باشند. درنهایت، ارزیابی بر اساس روش انتخابی صورت می‌گیرد. در مسیر نیل به این مقصود، مدل AHP نیز که نمونه ای است از روشهای ارزیابی چندمعیاره، به دلیل استفاده همزمان از دادههای کمی و کیفی و انعطاف پذیری و دقت آن، در این مطالعه انتخاب شد. در واقع با تشکیل ساختار سلسله مراتبی به مقایسه دودویی و محاسبه اوزان معیارها و زیرمعیارها پرداخته می‌شود و سپس امتیازهای مربوط، از معیارها و زیرمعیارهای موجود در سلسله مراتبی به دست می‌آیند. برای به کارگیری روش AHP در حل مسئله ارزیابی، پنج مرحله اساسی به شرح ذیل وجود دارد:

- مرحله اول: تشکیل سلسله مراتب،
- مرحله دوم: تعیین ضریب اهمیت معیارها و زیرمعیارها،
- مرحله سوم، تعیین ضریب اهمیت گزینه‌ها،
- مرحله چهارم: تعیین امتیاز نهایی (اولویت گزینه‌ها)،
- و
- مرحله پنجم: بررسی سازگاری در قضاوتها

استراتژی‌های توسعه شهر (CDS) با استفاده از فرایند تحلیل سلسله مراتبی AHP کلان شهر اصفهان پرداخته و عدالت فضایی را مهمترین گزینه در این زمینه می‌داند. رضائی و همکاران در سال ۱۳۹۵ به تحلیل و اولویت بندی استراتژیهای توسعه شهری پرداخته و کسب درآمدهای پایدار اولویت اول برنامه ریزی شهر شیراز مشخص نموده است.

۵-۱-۵-۱ سئوالها و فرضیه‌ها

از جمله ابزارهای کلیدی در رویارویی با مسائل شهری و دستیابی به توسعه پایدار اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و زیست محیطی محسوب گردد، بنابراین سوال اصلی تحقیق عبارت است از:

کدام استراتژی (کالبدی، اجتماعی، اقتصادی، زیست-محیطی، حمل و نقل و مدیریتی) در توسعه پایدار شهر ایلام دارای اهمیت و اولویت بیشتری بوده و با چه راهبردهایی می‌توان به آن دست یافت؟

استفاده از الگوی برنامه ریزی استراتژیک به عنوان یک چارچوب مفهومی مناسب، ابزاری کارآمد در برنامه ریزی شهری است. و در این راستا فرضیه ذیل ارائه می‌گردد.

به نظر می‌رسد با کمک استراتژی توسعه شهری و با بهره‌گیری از مدل‌های برنامه‌ریزی می‌توان استراتژی دستیابی به چشم‌انداز و توسعه پایدار شهر ایلام را تدوین نمود.

۶-۱-۶-۱ روش تحقیق

روش پژوهش توصیفی - تحلیلی و نوع تحقیق کاربردی است. امروزه، تعدد معیارهای دخیل در امر تصمیم‌گیری باعث شده است که استفاده از فنون تحلیل چندمعیاری، اجتناب ناپذیر تلقی شود. با وجود این، به کارگیری فنون تحلیل چندمعیاری، لازم

است. این شهر از شمال، شرق و جنوب شرقی به شهرستان‌های ایوان و شیروان چرداول و دره شهر از استان ایلام، از جنوب و جنوب غربی به شهرستان مهران و از غرب به استان دیاله عراق محدود است (ملکی، ۱۳۸۹: ۱۳۰).

۲- مبانی نظری

از دیدگاه استراتژیک، برنامه‌های شهری، در واقع نوعی تصمیم تلقی می‌شود و فرایند تصمیم سازی در توسعه و عمران شهرها بر پایه تدوین اهداف، تحلیل و سیاست استوار است (ملک-افضلی، ۱۳۸۲: ۹۷). این استراتژی‌ها با رهیافت خلاق و مشارکتی، اولویت‌های اساسی و راهبردهای توسعه آینده را مشخص می‌سازند (Robinson and parnell, 2006 pp339). برنامه ریزی راهبردی، فرایندی است که راه‌های اساسی برای رسیدن به اهداف را ترسیم نموده و ابزار لازم را برای این مأموریت فراهم می‌کند (سعیدنیا، ۱۳۸۲: ۳۸). برنامه ریزی راهبردی، فرآیندی مشارکتی است که همه بهره‌وران شهری از همه اجزای جامعه را در برمی‌گیرد (CDS in China a) (manual: 2006: 1). با توجه به اهمیت برنامه ریزی استراتژیک در سطح شهرها، مرکز سکونتگاه‌های سازمان ملل متحد، سازمان ائتلاف شهرها با هدف بهبود شرایط زندگی در کشورهای در حال توسعه در سال ۱۹۹۹م به وجود آوردند (Mukhija, 2006, pp56). از همان آغاز، «ائتلاف شهرها» طرح‌هایی با عنوان استراتژی توسعه شهری در واکنش به ناکارآمدی طرح‌های توسعه شهری و ارتقای کیفیت زندگی و بهبود مدیریت شهری به وجود آمد. فرض استراتژی توسعه شهری بر این مبناست که مداخله

برای محاسبه ضریب اهمیت معیارها، میانگین هندسی هر کدام از پاسخ‌ها محاسبه و سپس از طریق نرم افزار تصمیم گیری چندمعیاره اوزان هر کدام از استراتژی‌های اصلی و فرعی به دست آمد، و همه معیارها با توجه به هدف توسعه پایدار شهری تحلیل و اولویت هر کدام نیز به ترتیب مشخص گردید.

۱-۷ معرفی متغیرها و شاخص‌ها

در این پژوهش شاخص‌های اصلی و فرعی و روش تحلیل سلسله مراتبی در چارچوب استراتژی توسعه شهری (CDS) استفاده شده است. از آنجا که هدف اصلی، توسعه پایدار شهری است استراتژی‌های توسعه پایدار شهری را می‌توان به شاخص‌های اصلی «ساماندهی کالبدی و فرم فضایی»، «پایندگی و تقویت اقتصاد شهری»، «بهبود زیست‌پذیری اجتماعی»، «دسترسی پایدار»، «محیط زیست» و «اصلاح نظام مدیریت و حکمروایی خوب شهر»، تقسیم‌بندی کرد (صرافی، ۱۳۷۹: ص ۱۲). هر کدام از استراتژی‌های اصلی مانند استراتژی ساماندهی کالبدی و فرم فضایی شهر دارای استراتژی‌های فرعی مانند شهر فشرده، ساماندهی اسکان غیررسمی، بهسازی بافت‌های تاریخی و جز آن است.

۱-۸ محدوده و قلمرو پژوهش

شهر ایلام مرکز استان ایلام از نظر موقع جغرافیایی در ۴۶ درجه و ۲۶ دقیقه طول شرقی و ۳۲ درجه و ۳۸ دقیقه عرض شمالی واقع شده است و از نظر موقعیت جغرافیایی در غرب و جنوب غربی کشور قرار دارد. ارتفاع این شهر از سطح دریا ۱۳۶۳ متر است. این شهر در دره ای کوهستانی و در دامنه جنوبی کبیرکوه از سلسله جبال زاگرس واقع شده

عناصر و مراحل فرایند تهیه و اجرای سند راهبرد توسعه شهر برحسب ویژگی‌ها و نیازهای هر شهری به میزان زیادی انعطاف‌پذیر و سازگار هستند (حیدری چیان، ۱۳۸۹: ۶۷). بیشتر استراتژی‌های توسعه شهری به عنوان یک فرآیند مشارکتی، سه هدف اصلی: بهبود مدیریت شهری، رشد اقتصادی و کاهش فقر شهری را دنبال می‌کند (Evid, a 2005: 3). رویکرد مورد بحث بر اساس نظر محققان کارکردها و ویژگی خاصی دارد که برای هر شهری تدوین میگردد و از طریق خروجی‌های آن تعریف و بررسی و ارزیابی می‌شود. (Kostik, 2007, 8) با توجه به تنوع پیچیدگی مسایل شهری از قبیل (معیارهای اقتصادی، زیست محیطی، فرم فضایی، منابع مالی و حکمروایی خوب) تصمیم‌گیری درباره اولویت توسعه استراتژیک یک شهر بسیار مهم بوده و سوال اساسی این است که کدام استراتژی‌ها باید در اولویت اول برنامه ریزی قرار گیرند. در این پژوهش برای دستیابی به اولویت‌های توسعه پایدار شهر ایلام در چارچوب برنامه استراتژی‌های توسعه شهری از روش فرایند تحلیل سلسله مراتبی که یکی از موثرترین روش‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره است، استفاده شده است.

- معرفی متغیرها و شاخص‌ها

در این پژوهش شاخصهای اصلی و فرعی و روش تحلیل سلسله مراتبی در چارچوب استراتژی توسعه شهری استفاده شده است. از آنجا که هدف اصلی، توسعه پایدار شهری است. متغیرها و شاخص‌های استراتژی‌های توسعه پایدار شهری ایلام شامل شاخصهای اصلی ساماندهی کالبدی و فرم فضایی، پایداری و تقویت اقتصاد شهری، بهبود زیست‌پذیری

استراتژیک بخش‌های خصوصی، عمومی و جامعه مدنی در صورتی که بجا و مناسب اجرا شود، به صورت معنا داری می‌تواند مسیر توسعه شهری را تحت تاثیر قرار دهد (CitiesAlliance, 2006, pp9). برای دستیابی به توسعه پایدار از طریق فرایند استراتژی توسعه شهری ضمن استفاده گسترده از مشارکت بخش‌های عمومی، خصوصی و دولتی شرط اول استقرار حکمروایی خوب شهری است، در حقیقت حکمروایی خوب شهری هسته اصلی استراتژی توسعه شهری را تشکیل می‌دهد (Cities Alliance, 2007, pp5) و از طریق حکمروایی خوب ماموریت و اثربخشی اقدامات مسئولان شهری دوچندان می‌شود (Andringa and Laughlin, 2007, ppv). از نظر سازمان «ائتلاف شهرها» استراتژی توسعه شهری عمدتاً بر ۵ موضوع بیشتر متمرکز است: ۱- امرار معاش، مانند ایجاد فرصت‌های شغلی، توسعه بازرگانی و افزایش منابع درآمدی، ۲- پایداری زیست محیطی و نحوه کارایی و کیفیت جریان انرژی در شهر؛ ۳- فرم فضایی و زیرساخت‌های مرتبط آن؛ ۴- منابع مالی؛ ۵- حکمروایی (CitiesAlliance, 2006, pp27). به طور کلی هدف نهایی طرح‌های شهری دستیابی به شهر پایدار است، فرم شهر پایدار فرمی است که در آن، منابع کمتری از جمله انرژی مصرف شود. شبکه‌های شهری، کارا و رقابتی بوده و قابلیت بالا برای زندگی انسان را دارا باشد (عزیزی، ۱۳۸۰: ۲۷). در تدوین استراتژی توسعه شهری عمدتاً از روش‌های برنامه ریزی استراتژیک استفاده می‌گردد. برنامه ریزی استراتژیک با در نظر گرفتن توسعه بلندمدت، رهنمودهای توسعه فضایی در یک ناحیه را ارائه می‌دهد (preuss, 2003, pp1).

شهری، زیست پذیری اجتماعی، دسترسی پایدار، محیط زیست و اصلاح نظام مدیریت و حکمروایی خوب شهر، تقسیم بندی کدام از استراتژی‌های ساماندهی کالبدی و فرم فضایی شهر دارای استراتژی‌های فرعی مانند شهر فشرده، اسکان غیررسمی، بهسازی بافت‌های تاریخی و جز آن است. بنابراین برای مشخص شدن استراتژی‌های اصلی و استراتژی‌های فرعی در مرحله اول درخت سلسله مراتبی ترسیم گردید. این درخت از سه سطح هدف، استراتژی اصلی و استراتژی‌های فرعی تشکیل شده است (نمودار ۱).

اجتماعی، دسترسی پایدار، محیط زیست و اصلاح نظام مدیریت و حکمروایی خوب شهر، تقسیم بندی کدام از استراتژی‌های اصلی مانند استراتژی ساماندهی کالبدی و فرم فضایی شهر دارای استراتژی‌های فرعی مانند شهر فشرده، ساماندهی اسکان غیررسمی، بهسازی بافت‌های تاریخی و جز آن است.

در این پژوهش برای تعیین میزان اهمیت و اولویت هر کدام از استراتژی‌های اصلی و فرعی از روش تحلیل سلسله مراتبی در چارچوب استراتژی توسعه شهری استفاده شده است. استراتژی‌های توسعه پایدار شهری را می‌توان به استراتژی‌های اصلی ساماندهی کالبدی و فرم فضایی، پایداری و تقویت اقتصاد

نمودار ۱- سلسله مراتب استراتژی‌های توسعه پایدار شهری (CDSs) منبع: صرافى، ۱۳۷۹

تطابق (CR) از مقیاس ۹ کمیتی ال‌ساعتی استفاده و مقایسه دودوئی معیارها با توجه به هدف مورد بررسی، مبنای قضاوت است. تمامی معیارها دو به دو با هم مقایسه می‌شوند (زبردست، ۱۳۸۰ص ۲۰) در

۱-۳ وزندهی معیارها و زیر معیارها تعیین ضریب اهمیت (وزن) معیارها و زیر معیارها، با استفاده از روش فرایند تحلیل سلسله مراتب (AHP) دو به دو انجام گرفته و آنها را با هم مقایسه می‌کنیم. مقایسه دودوئی آنها برای به‌دست آوردن ضریب

¹ Consistency Ratio

امتیازدهی از متخصصان خواسته شده که بر مبنای جدول استاندارد زیر، امتیازدهی کنند.

جدول ۱- مقیاس ۹ کمیته ال ساعتی برای مقایسه دودویی معیارها

۸-۶-۴-۲	۹	۷	۵	۳	۱	امتیاز
ترجیحات بینابین	کاملاً مرجح	ترجیح خیلی بیشتر	ترجیح بیشتر	کمی مرجح	ترجیح یکسان	تعریف

در این پژوهش، با توجه به اصل «شروط معکوس» به J برابر با k باشد، اهمیت عنصر J نسبت به I برابر

در فرایند تحلیل سلسله مراتبی (اگر اهمیت I نسبت $\frac{1}{k}$ خواهد بود). (marinoni, 2007pp45)

جدول ۲- مقایسه دودویی استراتژی‌های اصلی توسعه شهری در سطح اول

معیارها	حکمرمایی خوب	تقویت اقتصاد	محیط زیست	ساماندهی فضایی	دسترسی پایدار	زیست‌پذیری اجتماعات
حکمرمایی خوب شهری	۱	۱	۲	۲	۴	۳
تقویت اقتصاد شهری	۱	۱	۳	۲	۳	۲
محیط زیست	۰/۵	۱	۱	۲	۴	۴
ساماندهی فضایی	۱	۰/۵	۲	۱	۴	۳
دسترسی پایدار	۰/۳	۰/۳	۰/۵	۰/۵	۱	۱
زیست‌پذیری اجتماعات	۰/۵	۰/۳	۰/۳	۰/۵	۱	۱

حکمرمایی خوب شهری در تعیین استراتژی توسعه شهری دارای اهمیت است. در این تحقیق از روش محاسبه وزن نسبی و به علت دقت بیشتر از روش تقریبی تحلیل سلسله مراتبی و میانگین هندسی استفاده می‌شود. در این تحقیق از روش محاسبه وزن نسبی و به علت دقت بیشتر از روش تقریبی تحلیل سلسله مراتب و میانگین هندسی استفاده می‌شود.

حاکمیت خوب شهری به استفاده از قدرت برای اداره توسعه اجتماعی اقتصادی شهر گفته می‌شود (World Bank, 2007:37) در جدول شماره ۲ حکمرمایی خوب شهری چهار برابر دسترسی پایدار دارای ارزش است. بدین معنی که تقویت اقتصاد شهری سه برابر محیط زیست در تعیین استراتژی توسعه شهری دارای اهمیت است و همچنین دسترسی پایدار یک چهارم

محاسبه میانگین هندسی معیارها

$W_1 = \frac{1.8493}{7.8421} = 0.2359$ = حکمرمایی خوب $[(1)(1)(2)(2)(4)(3)]^{\frac{1}{6}}$	$W_1 = \frac{1.3480}{7.8421} = 0.1719$ = ساماندهی فضایی $[(1)(1)(5)(1)(4)(3)]^{\frac{1}{6}}$
$W_1 = \frac{1.8171}{7.8421} = 0.2317$ = تقویت اقتصاد شهری $[(1)(1)(3)(2)(3)(2)]^{\frac{1}{6}}$	$W_1 = \frac{0.4879}{7.8421} = 0.0622$ = دسترسی پایدار $[(1)(1)(3)(3)(5)(1)]^{\frac{1}{6}}$
$W_1 = \frac{0.5874}{7.8421} = 0.0749$ = محیط زیست شهری $[(1)(1)(2)(4)(4)]^{\frac{1}{6}}$	$W_1 = \frac{0.06694}{7.8421} = 0.0086$ = زیست‌پذیری اجتماعات $[(1)(1)(3)(3)(1)(1)]^{\frac{1}{6}}$

ضریب اهمیت معیارها از نرمالیزه کردن این اعداد یعنی از تقسیم هر عدد به سر جمع آنها، به دست می‌آید.

محاسبه ضریب اهمیت معیارها

$W_1 = \frac{1.8493}{7.8421} = 0.2359$ = حکمرمایی خوب	$W_1 = \frac{1.3480}{7.8421} = 0.1719$ = ساماندهی فضایی
$W_1 = \frac{1.8171}{7.8421} = 0.2317$ = تقویت اقتصاد شهری	$W_1 = \frac{0.4879}{7.8421} = 0.0622$ = دسترسی پایدار
$W_1 = \frac{0.5874}{7.8421} = 0.0749$ = محیط زیست شهری	$W_1 = \frac{0.06694}{7.8421} = 0.0086$ = زیست‌پذیری اجتماعات

ضمناً در ادامه ضریب اهمیت زیرمعیارها نیز در قالب جداول جداگانه آورده می‌شود؛ و اشاره می‌شود کلیه مراحل که برای تعیین ضریب اهمیت معیارها طی می‌شود، برای تعیین ضریب اهمیت زیر معیارها نیز انجام می‌شود.

جدول ۳- مقایسه دودویی استراتژی‌های فرعی ساماندهی فضایی در سطح دوم

معیارها	عدالت فضایی	بهسازی بافت تاریخی	نوسازی بافت فرسوده	ساماندهی	مبلمان شهری	شهر فشرده	جلوگیری از گسترش کالبدی
عدالت فضایی	۱	۲	۲	۴	۴	۵	۴
بهسازی بافت‌های تاریخی	۰/۳	۱	۱	۳	۴	۳	۴
نوسازی بافت‌های فرسوده	۰/۳۳	۰/۵	۱	۱	۵	۴	۶
ساماندهی اسکان غیررسمی	۰/۵	۰/۵	۱	۱	۴	۳	۵
مبلمان شهری	۰/۳	۰/۵	۰/۳	۰/۳	۱	۲	۳
شهر فشرده	۰/۳	۰/۳	۰/۲۵	۰/۵	۰/۳	۱	۲
جلوگیری از گسترش کالبدی	۰/۲۵	۰/۲۵	۰/۳	۰/۵	۰/۵	۱	۱

در جدول فوق عدالت فضایی با توجه به ماهیت خود، در برابر نوسازی بافت فرسوده عدد ۲ را دریافت کرده‌اند. یعنی اهمیت عدالت فضایی ۲ برابر نوسازی بافت فرسوده است. در تحلیل زیرمعیارهای

ساماندهی فضایی، شهر فشرده و جلوگیری از گسترش کالبدی کمترین تاثیر را دارند. بنابراین در برنامه ریزی نیز در انتهای رتبه بندی قرار می‌گیرد.

جدول ۴- مقایسه دودویی استراتژی‌های فرعی تقویت اقتصاد شهری در سطح دوم

معیارها	جذب سرمایه	درآمد پایدار	اقتصاد خلاق	کسب و کار آسان	کاهش هزینه‌ها	توسعه توریسم
جذب سرمایه	۱	۱	۱	۳	۲	۳
درآمد پایدار	۵	۱	۴	۳	۵	۴
اقتصاد خلاق	۲	۰/۳	۱	۳	۴	۲
کسب و کار آسان	۱	۰/۵	۰/۳	۱	۵	۲
کاهش هزینه‌ها	۱	۰/۲۵	۰/۳	۰/۵	۱	۳
توسعه توریسم	۰/۳	۰/۲۵	۰/۵	۱	۲	۱

بر اساس ماتریس فوق، ارزش زیر معیار در آمد پایدار نسبت به زیر معیار کاهش هزینه‌ها، ۵ تعریف شده است؛ یعنی زیر معیار درآمد پایدار در مقایسه دودویی استراتژی‌های فرعی تقویت اقتصاد شهری، ۵ برابر زیر معیار کاهش هزینه‌ها، ارزش دارد. در ادامه مقایسه دودویی استراتژی‌های اصلی به همراه زیرمعیارها و ارزش هر یک از آنها در جداول ۵ تا ۸ نمایش داده می‌شود.

جدول ۵- مقایسه دودویی استراتژی‌های فرعی زیست پذیری اجتماعات شهری در سطح دوم

معیارها	رفاه اجتماعی	ارتقای حقوق شهروندی	شهر سالم	توانمندسازی فقرا	شهرسازی فراگیر	بستر سازی تعاملات اجتماعی
رفاه اجتماعی	۱	۲	۱	۲	۲	۴
ارتقای حقوق شهروندی	۰/۳	۱	۱	۴	۲	۳
شهر سالم	۱	۲	۱	۲	۳	۴
توانمندسازی فقرا	۱	۰/۵	۰/۵	۱	۳	۴
شهرسازی فراگیر	۰/۳	۰/۵	۰/۲۵	۰/۵	۱	۳
بستر سازی تعاملات اجتماعی	۰/۳	۰/۲۵	۰/۲۵	۰/۳	۰/۵	۱

با توجه به جدول ۵ اهمیت زیرمعیار رفاه اجتماعی ۴ برابر بسترسازی تعاملات اجتماعی است. و شهر سالم، ۳ برابر شهرسازی فراگیر ارزش دارد. یعنی

جدول ۶- مقایسه دودویی استراتژی‌های فرعی دسترسی پایدار در سطح دوم

معیارها	شهر الکترونیک	تناسب کاربری و حمل و نقل	ارتقا حمل و نقل عمومی	کاهش ترافیک	گسترش فضای پیاده و دوچرخه	احداث مترو
شهر الکترونیک	۱	۲	۱	۰/۵	۲	۲
تناسب کاربری و حمل و نقل	۰/۵	۱	۰/۳۳	۱	۱	۰/۲۵
ارتقا حمل و نقل عمومی	۱	۳	۱	۱	۳	۲
کاهش ترافیک	۰/۵	۲	۰/۵	۱	۱	۰/۲۵
گسترش فضاهای پیاده و دوچرخه	۰/۳۳	۰/۲۵	۰/۲۵	۰/۵	۱	۰/۳۳
احداث مترو	۰/۲۵	۰/۳۳	۰/۵	۰/۲۵	۰/۲۵	۱

در جدول فوق شهر الکترونیک با توجه به ماهیت خود، در برابر احداث مترو عدد ۲ را دریافت نموده است. یعنی اهمیت شهر الکترونیک ۲ برابر زیر معیار احداث مترو است. در تحلیل زیرمعیارهای دسترسی پایدار، تناسب کاربری و حمل و نقل کمترین تاثیر را دارند.

جدول ۷- مقایسه دودویی استراتژی‌های فرعی محیط زیست شهری در سطح دوم

معیارها	کاهش آلودگی هوا	بهبود سازی مصرف انرژی	ساماندهی فاضلاب	بازیافت زباله	انتقال صنایع آلاینده	توسعه فضای سبز
کاهش آلودگی هوا	۱	۲	۳	۳	۴	۳
بهبود سازی مصرف انرژی	۱	۱	۰/۵	۱	۳	۰/۵
ساماندهی فاضلاب	۰/۵	۲	۱	۱	۴	۲
بازیافت زباله	۰/۵	۰/۳۳	۱	۱	۳	۳
انتقال صنایع آلاینده	۰/۳	۰/۳	۰/۲۵	۰/۵	۱	۰/۵
توسعه فضای سبز	۱	۳	۰/۵	۰/۲۵	۲	۱

بر اساس ماتریس جدول ۷، ارزش زیر معیار کاهش آلودگی هوا نسبت به زیر معیار بازیافت زباله، ۳ تعریف شده است؛ یعنی زیر معیار کاهش آلودگی هوا

جدول ۸- مقایسه دودویی استراتژی‌های فرعی حکمروایی خوب شهر در سطح دوم

معیارها	وجود چشم انداز	پاسخ گویی	عدالت	کارایی	امنیت	قانون مداری	مشارکت
وجود چشم انداز	۱	۴	۳	۴	۲	۳	۲
پاسخ گویی	۰/۳۳	۱	۲	۲	۱	۳	۳
عدالت	۰/۳۳	۰/۵	۱	۰/۲۵	۰/۵	۳	۳
کارایی	۰/۳۳	۳	۴	۱	۱	۳	۲
امنیت	۰/۳۳	۱	۲	۱	۱	۳	۲
قانون مداری	۰/۳۳	۰/۲۵	۱	۰/۲۵	۰/۵	۱	۳
مشارکت	۰/۵	۰/۵	۰/۳۳	۰/۳۳	۰/۳۳	۴	۱

برای مشخص شدن استراتژی‌های اصلی (معیارها) و استراتژی‌های فرعی (زیر معیارها) در مرحله اول درخت سلسله مراتبی ترسیم گردید و پس از آن هر یک از آنها به صورت دودویی در قالب جداول فوق مقایسه گردید. استراتژیهای فرعی دارای تنوع زیادی می‌باشند و هر کدام ضریب وزنی خاصی را به دست آورده‌اند. برای به دست آوردن اولویت هر یک از معیارها و زیرمعیارها با توجه به هدف تحقیق با یکدیگر تلفیق گشته و ارجحیت وزنی هر کدام از زیر استراتژیهای فرعی نیز مشخص گردید. در ادامه ۱۰ استراتژی اول توسعه پایدار شهری ایلام ارائه می‌شود.

همانطور که در جدول شماره ۸ مشاهده می‌شود مجموع ضریب اهمیت معیارهای شش گانه مزبور (سطح دوم سلسله مراتبی) معادل یک است و این نشان دهنده نسبی بودن اهمیت معیارهاست. در جدول فوق به معیار وجود چشم انداز در مقابل قانون مداری عدد ۸ داده شده یعنی در این تحقیق که تعیین اولویتهای استراتژی توسعه شهر ایلام است، دارای اهمیت بیشتری است، بنابراین ضریب اهمیت بیشتری می‌گیرد. (زبردست، ۱۳۸۰: ۳۳)

۲-۳ اولویت‌بندی استراتژی‌ها و تدوین چشم‌انداز توسعه شهری ایلام

جدول ۹. رتبه بندی استراتژی‌های اصلی و فرعی توسعه پایدار شهری ایلام (۱۰ استراتژی اول)

رتبه	میانگین وزنی	استراتژی فرعی	استراتژی اصلی
۱	۰/۳۶۵	درآمد پایدار	تقویت اقتصاد شهری
۲	۰/۳۳۶	کاهش آلودگی هوا	محیط زیست شهری
۳	۰/۳۰۰	عدالت فضایی	تقویت اقتصاد شهری
۴	۰/۲۹۸	ارتقاء حمل و نقل عمومی	دسترسی پایدار
۵	۰/۲۸۴	وجود چشم انداز	حکمرانی خوب شهر
۶	۰/۲۶۶	شهر الکترونیک	زیست‌پذیری اجتماعات
۷	۰/۲۴۳	رفاه اجتماعی	زیست‌پذیری اجتماعات
۸	۰/۱۹۴	ساماندهی فاضلاب	محیط زیست شهری
۹	۰/۱۸۸	بهبودی بافت‌های تاریخی	ساماندهی فضایی
۱۰	۰/۱۸۱	جذب سرمایه گذاری	تقویت اقتصاد شهری

با توجه به تحلیل‌های انجام شده، استراتژی فرعی بسترسازی تعاملات اجتماعی کمترین ضریب وزنی را کسب نموده است، بنابراین بایستی در شهر ایلام بر درآمد پایدار، کاهش آلودگی هوا و عدالت فضایی بیش از سایر زیر معیارها تاکید شود. از آنجا که درصد زیادی از درآمد شهرداری ایلام از طریق فروش تراکم به دست می‌آید و این امر زمینه ساز ناپایداری هرچه بیشتر شهر ایلام است، لذا داشتن درآمد پایدار از ارکان اصلی توسعه پایدار شهر ایلام

با توجه به تحلیل‌های انجام شده، استراتژی فرعی درآمد پایدار با میانگین وزنی ۰/۳۶۵ اولویت اول، استراتژی کاهش آلودگی هوا با میانگین وزنی ۰/۳۳۶ اولویت دوم، استراتژی عدالت فضایی با میانگین وزنی ۰/۳۰۰ اولویت سوم و ارتقای حمل و نقل عمومی با میانگین وزنی ۰/۲۹۸ اولویت چهارم و وجود چشم انداز با میانگین وزنی ۰/۲۸۴ اولویت پنجم محاسبه شده است. در میان استراتژی‌های فرعی

باعث هدفمندشدن اقدامات شهرداری و مردم محلی در جهت نیل به چشم انداز و توسعه پایدار شهر گردد.

۴- نتیجه گیری

الگوی غالب شیوه برنامه ریزی شهر ایلام که جزیی از نظام برنامه ریزی و مدیریت توسعه شهری ایران است، همچون دیگر شهرهای کشور، در قالب طرحهای جامع و تفصیلی به تبعیت از این الگو که متناسب با شرایط نسبتاً متعادل تحولات شهرنشینی و جمعیتی غرب تهیه شده صورت گرفته و نمی تواند نیازهای برنامه ریزی توسعه شهری، در شرایط متغیر اقتصادی، اجتماعی - سیاسی پاسخگو باشد. در این پژوهش با ریشه یابی مشکلات و نارساییهای طرحهای توسعه شهری از جنبه برنامه ریزی استراتژیک، سعی شد قابلیت‌های برنامه ریزی استراتژیک در جهت حل این مشکلات بکار گرفته شود و با توجه به برنامه ریزی استراتژیک و شیوه سیستماتیک آن در جهت ایجاد و برقراری پیوستگی بین اقدامات اولویت دار، با در نظر گرفتن استراتژی‌های اصلی، نتایج حاصل از تلفیق معیارها و زیر معیارها با هدف (استراتژی توسعه پایدار شهری) و با توجه به خشکسالیهای اخیر نشان می‌دهد که درآمد پایدار اولویت اول، کاهش آلودگی هوا دارای اولویت دوم، عدالت فضایی اولویت سوم و در راستای دسترسی پایدار ارتقای حمل و نقل عمومی در اولویت چهارم برنامه ریزی قرار داشته و اولویت پنجم برنامه ریزی نیز تدوین چشم انداز است. محور

است. گسترش توریسم نیز یکی از مولفه‌های پویایی اقتصاد شهری و دستیابی به درآمد پایدار است، که امتیاز پائینی را کسی کرده است. از طرف دیگر با توجه به پتانسیل‌های گردشگری موجود در ایلام، ضمن شناساندن شهر می‌تواند زمینه ساز سرمایه گذاری گردد. تحقق اولویت‌های به دست آمده مانند عدالت فضایی ضمن افزایش رضایتمندی مردم زمینه ساز مشارکت گسترده شهروندان خواهد شد. از طرفی دیگر برقراری عدالت فضایی یکی از راهکارهای کاهش تقاضای سفر و به تبع آن کاهش ترافیک شهری خواهد بود. استراتژی ایجاد زیرساختهای شهر الکترونیک ضمن افزایش کیفیت سلامتی مردم باعث در امان ماندن آثار تاریخی شهر از پیامدهای منفی آلودگی هوا می‌شود. قابل ذکر است که کارآمدی مدیریتی، در قالب حکمروایی خوب شهری و مشارکت مردمی به عنوان رکن هر گونه استراتژی توسعه شهری، میسر خواهد شد. توجه به اولویت استراتژیک نشان می‌دهد که شهرها همانند سیستمی همبسته هستند و توجه به هر کدام از اولویت‌ها می‌تواند باعث ارتقای کیفی اولویت دیگر شود، به طور مثال برقراری عدالت فضایی می‌تواند باعث کاهش ترافیک و افزایش مشارکت مردم محلی گردد. به طور کلی تاکید بر برخی از اولویت‌های اول برنامه ریزی مانند عدالت فضایی و درآمد پایدار شهری، موجب ساماندهی کالبدی فضایی، پویایی اقتصاد شهری و ارتقای کیفیت محیط زیست شهر ایلام می‌گردد. داشتن چشم انداز توسعه آینده برای شهر ایلام متأثر از اولویت‌های برنامه ریزی می‌تواند

چارچوب مفهومی مناسب و ابزاری کارآمد در برنامه ریزی شهری استفاده کرد. و شهر ایلام نیز استراتژیهای اولویت دار یک تا ده که در جدول شماره ۹ ارائه شده است در برنامه ریزیهای خود مدنظر قرار دهد.

منابع

اشرفی، یوسف، (۱۳۸۷) رویکردی جدید در برنامه ریزی شهری در رویکرد تحلیلی، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۸۰-۱۳۰، ۲.

حیدری چیانه؛ رحیم، سده خدیجه رضاطبع ازگمی، ۱۳۸۹، نقش استراتژی توسعه شهری (CDS) در سیاست‌های تأمین مسکن گروه‌های کم‌درآمد شهری، مطالعه موردی: شهر رشت، فصلنامه پژوهشهای جغرافیای انسانی، شماره ۳.

رضائی، محمدرضا و همکاران (۱۳۹۵)، اولویت بندی و تعیین استراتژی‌های توسعه شهر شیراز با استفاده از AHP، فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی شهری، بهار ۱۳۹۵ - شماره ۲۴.

رفیعیان، مجتبی و شاهین راد، مهنوش (۱۳۸۷) راهبرد توسعه شهر در جهت تحقق برنامه ریزی توسعه شهری (با تأکید بر برنامه راهبردی شهر کرمان)، مجله مطالعات اجتماعی ایران، دوره دوم، شماره ۲.

زبردست، اسفندیار. ۱۳۸۰. کاربرد فرایند تحلیل سلسله مراتبی در فرایند برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۱۰.

اصلی هرگونه استراتژی توسعه شهری، استقرار حکمروایی خوب شهری است و از طرفی هر گونه تمهیداتی در جهت دستیابی به توسعه پایدار در گرو مدیریت کارآمد و مشارکت مردمی است. یکی از مهمترین محدودیت‌های این پژوهش عدم آشنایی پاسخگویان متخصص با اهمیت حکمروایی خوب شهری و مولفه‌های آن نظیر (وجود چشم انداز مدیریتی، پاسخگویی، مشارکت، عدالت و کارایی) است. این در حالی است که در استراتژی‌های توسعه شهری اصفهان و همچنین در استراتژی‌های توسعه شهری که با حمایت بانک جهانی برای سه شهر نمونه قزوین، شاهرود و بندر انزلی به صورت آزمایشی تهیه شده، نیز مساله حکمروایی خوب شهری نادیده گرفته شده است. آنچه مسلم است تدوین و اجرای هرگونه استراتژی توسعه شهری بدون مدیریت کارآمد و یکپارچه و بدون مشارکت ذینفعان جامعه، کارآمدی لازم را نخواهد داشت، بنابراین پیشنهاد می‌گردد، در اولویت بندی استراتژی‌های توسعه شهری، بهینه سازی ساختار مدیریت شهری به عنوان هسته اساسی مورد توجه قرار گرفته و سایر راهبردها در جهت نیل به پایداری اولویت بندی گردند. با توجه به مباحث مطرح شده در این تحقیق در خصوص برنامه ریزی استراتژیک و اثبات تواناییها و قابلیت‌های این الگو در شناسایی استراتژیهای اصلی توسعه شهر و رتبه بندی و اولویت سنجی این استراتژیها، می‌توان گفت از الگوی برنامه ریزی استراتژیک می‌توان به عنوان یک

- سعيد نيا، احمد (۱۳۸۲)، كتاب سبز شهرداریها، جلد اول شهرداری، تهران انتشارات سازمان شهرداریها.
- سليمی، محمود، (۱۳۸۷) برنامه ریزی استراتژیک توسعه شهر بانه با استفاده از مدل SWOT، پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه فردوسی مشهد.
- صابری، حمید و همکاران، (۱۳۹۱)، اولویت بندی استراتژی‌های توسعه شهر (CDS) با استفاده از فرایند تحلیل سلسله مراتبی AHP مطالعه موردی: کلان شهر اصفهان، فضای جغرافیایی، دوره ۱۲، شماره ۳۹.
- صرافى، مظفر، (۱۳۷۹)، شهر پایدار چیست؟، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۴.
- صرافى، مظفر و تورانیان فضیلت (۱۳۸۳)، مروری بر دیدگاه‌های نظری مدیریت کلانشهری با تاکید بر جنبه‌های نهادی، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۱۷.
- عزیزی، محمدمهدی، (۱۳۸۰)، توسعه شهری پایدار، برداشت و تحلیلی از دیدگاه‌های جهان، تهران، صغه، انتشارات شهید بهشتی، شماره ۲۳.
- غفاری گیلانده عطا، غلامی، عبدالوهاب (۱۳۹۳) مقایسه کارآیی فنون تحلیل چندمعیاری در بررسی تناسب ارضی مکان یابی محل دفن پسماندهای شهری شیراز، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۸۸.
- حق جو، محمدرضا. (۱۳۸۳)، تحلیل مناسبات محیطی در مدیریت فضایی کلانشهرها، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۱۷.
- ملک افضلی، علی اصغر (۱۳۸۲)، انتخاب استراتژیک در برنامه ریزی شهری، تهران، جهاد دانشگاهی واحد صنعتی امیر کبیر، چاپ اول.
- ملکی، سعید (۱۳۹۰): سنجش توسعه پایدار در نواحی شهری با استفاده از تکنیک‌های برنامه‌ریزی (نمونه موردی: شهر ایلام)، مجله جغرافیا و توسعه، شماره ۲۱، صص ۱۳۶-۱۱۷.
- مسیحی، وراز (۱۳۸۴)، برنامه‌ریزی استراتژیک و کاربرد آن در شهرداری ایران، انتشارات شرکت پردازش و برنامه ریزی شهر تهران.
- CDS In China: A Manual. (2006). www.citiesalliance.org
- Center for urban Development studies (2001), Assessment of The Oradea city Development strategy, Harvard University, Research Triangle Institute
- City Alliance, (2006), guide to city development strategies improving urban performance, first printing.
- Eiveida, ahmad. (2002). Thessaloniki Development Conference, world bank Sep
- Hall, P. & Pfeiffer, U. (2004). Urban Future 21, Spoon Press, London. 19. Kostic, S., 2007, Formulation City of Nis Development Strategy, Newsletter. <http://www.citiesalliance.org/publication/otherresources/other-resources-cds.html>.
- Kostic, S., (2007), Formulation City of Nis Development Strategy, Newsletter. (<http://www.citiesalliance.org/publication/otherresources/other-resources-cds.html>).

Marinoni, Oswald, (2007), some words on the analysis hierarchy process and the provided arc gis extention 2007, ext-ahp, retrieved.

Mukhija, vinit (2009), viewpoint challenges for international development planning: preliminary less ons from the case of the cities alliance, cities, vol.23,no.1.

Phonm penh municipality,(2005), city development strategy,2005-2015.

Preuss, Stefan (2003), is regional planning strategic? An Genglo-German comparison. Paper presented at the planning research conference, oxford. 8-10april.

The World Bank office Beijing. (2002). Urban/Environment Development Unit.

Tim Moonen, Greg Clark (2013), The Business of Cities 2013 , Knowledge

